

KOVÁCS BEA

A GYERTYÁK CSONKIG ÉGTEK

1.

Meghitt, majd megrendítő képet ad a bözödújfalusi zsidó szombatosok utolsó éveiről Székely Csaba új drámája, *Az igazság gyertyái*, amelyet Sebestyén Aba vitt színre novemberben a Marosvásárhelyi Nemzeti Színházban. A zsidó székelyek vagy székely szombatosok történetének kálváriája, peremléte és veszélyeztetettsége korántsem a második világháborúig felfokozódó antiszemitizmussal kezdődött, de tagadhatatlanul azzal ért véget. A székelység által gyakorolt kereszténység alapelveitől elmozduló, de származásukban a(z ortodox) zsidóktól is távol álló szombatosok történetének ezt az utolsó mozzanatát, a negyvenes évek derekán gettósított bözödújfalusi zsidó székely közösség előestéjét és végjátékát ragadja meg a Tompa Miklós Társulat ősbemutatója, az eddigi jelek szerint hangos közönségsikerrel.

2.

Egy kis közösséget mi tart meg, hosszú időn át, külső és belső kihívások ellenére, egyben? Leginkább a hit. A saját küldetésbe, a saját erőbe, különlegességbe és elhivatottságba vetett hit, ami mindenek előtt, jó esetben belülről fakad, vagy Istentől származik. Igaz ez a legtöbb kisebbségre, és főleg azokra a közösségekre, amelyek többszörös kisebbségben élnek. *Az igazság gyertyáiban* a székely szombatos Kovács család lesz a reprezentatív dramaturgiai magja mind a belülről jövő, mind a kívülről rájuk nehezedő konfliktusoknak; az ezekkel való megküzdés lehetőségének és lehetetlenségének többéves íve egy négytagú család történetén át bontakozik ki a színpadon.

A lelkes-zajos-akaratos Márta (B. Fülöp Erzsébet) a család vallási életének elsődleges megtartója, aki a legjobban ragaszkodik a rítushoz, bár még férje, a léha, végig mámoros, el-eltűnő Mojse (Henn János) sem támogatja ebben maradéktalanul. Két gyerekük, a szeleburdi, elszállt, ám jóakarátú, magában – és a közönséggel – diskuráló Sárka (Kiss Bora) és az apjáról rossz

mintát vevő, saját boldogulását eszeveszetten kereső Sámuel (Varga Balázs) is inkább a földi örömök, a világban való boldogulás után néznek. Bár a családnak akadnak segítők, például az unitárius papné, Éva (Nagy Dorottya), és lánya, Gizike (Gecse Ramóna), különbségüknek a faluban inkább megtűrői, mintsem támogatói vannak. Mégiscsak furcsa, hogy valaki székely létére zsidó legyen.

Székely Csaba drámájának erőssége abban áll, hogy a társadalom mikrokozmoszaiban, a családban és a falu életében képezi le és jeleníti meg a világ és az emberi civilizáció ciklikusan ismétlődő erőviszonyait, amelyeket mindenekelőtt a túlélés és a pusztítás ősi, zsigeri reakciói alakítanak. Ebből Sebestyén Aba egy, olykor idillikus, a népszínház karaktereivel és színpadi fogásaival is operáló előadást rendez, amelyben az olyan fajsúlyos témák, mint az antiszemitizmus, a vallásszabadság, a háború, családi és egyéni szinten a bizalom, a szerelem, az otthon, az egymástól való elszakadás könnyebben befogadhatók és értelmezhetők lesznek. Ez egyszerre áldása és átka is az előadásnak: azáltal, hogy humorral, zenével és harsány, hatásos színpadi megoldásokkal közönségbaráttá teszi a szombatosok történetét, egyben az etnikai, faji és vallási alapon való megkülönböztetés és az ebből fakadó háborúk és népiptások valóságát távolítja el a nézőtől. Kérdés, természetesen, hogy kinek mennyit fogad be a gyomra: úgy tűnik, a marosvásárhelyi közönség fogékonyabb a melodramatikus elemekre, mint a történelmi hitelességre.

3.

Nem mehetünk el az egységes színpadkép mellett, amely elsősorban Sós Beáta díszlettervező és a kivitelező csapat munkáját dicséri: a tesz-vesz város békességét, nyugalmát és kiegyensúlyozottságát idézik meg a fakeszes imahelyek és a tér jobb elülső részén elhelyezkedő Kovács-ház. Úgy tűnik, a negyvenes évek legelején Bözödújfalun elfér egymás mellett a katolikus, az unitárius és a zsidó szentély is, bár ez utóbbi közösség apróságát és labilitását a darabban az is jelzi, hogy nincs a faluban rabbi. A dörzsölt, anyagiakat nem megvető, üzleti érzékkel megáldott unitárius lelkész, Péter Ödön (Kovács Botond) jó lehetőséget lát az átkeresztelkedő-bizniszben, amikor Budapestről az első zsidótörvények híre megérkezik Bözödújfalura. Hogy finoman fogalmazzunk, a tiszteletes úr nem képviseli maradéktalanul az egyházban elvárt keresztény értékeket. Vele szemben Ráduly István plébános (Bartha László Zsolt) szétszórtságából inkább szerelem születik – Sáríka iránt –, nem kizsákmányolás, és bár folyton folyvást elkésik, elalszik, lemarad, végül

ő lesz az, akárcsak a történelmi valóságban, aki székely származásukra hivatkozva megmenti a bőzödi szombatosokat a Gestapo markából.

Hatházi Rebeka földszínű, neutrális jelmezei leginkább a Kovács család szereplői által mutatják meg a falusi létet és a kivetettség árát, rajtuk láthatunk egyszerűbb, viseltes, egyre elszegényedő szettekkel. Az unitárius hölgyek kissé frissen és kozmopolitán festenek a háborús körülmények ellenére, mintha most jöttek volna teázásból vagy lovaglásról. A kakastollas csendőrök (Tollas Gábor és Ördög Miklós Levente) megjelenése, akárcsak a Gestapo-tiszteké (Meszesi Oszkár és Korpos András) viszont telitalálat. A tömegjelenetek, amelyekben a falu szombatos közösségének alapvetően névtelen-arctalan masszáját látjuk, sokszor az illusztráció szintjén maradnak meg, és majd csak a háromórás produkció zárójelenetében teremtenek igazi kritikus tömeget. Talán ez az a két összetevője az előadásnak – a jelmez és a tömeg –, ahol erősebben hathatott volna a véletlen, a vérszag, a valóság a teatralitás helyett.

Cári Tibor zenéje egyszerre instrumentális és dalszövegekkel is közlő, a klezmer zenére csak finoman utaló, hangsúlyos része a produkciónak. A zenekar végig jelen van a színen, a zsigánógából szólaltatja meg a szombatos közösség felizzó lelkét, aminek haláltusája elsősorban eszmei szinten zajlik és következik be. Végül csak Márta és fia lesznek azok, akik a hirtelenjében felszabadított nem-zsidók közül hátramaradnak, vállalják a vonatutat a haláltáborig. Márta azért, mert ő meggyőződéses zsidó, és hite mélyebben gyökerezik, mint a túlélést biztosító, ám számára gyökértelenséget és önmeghazudtolást hozó felmentőlevél, Samu pedig végre lehetőséget kap arra, hogy a „másik másik asszony” mellé menekülő apjával ellentétben szembenézzen a sorssal, és az örület első tüneteit mutató anyja mellett maradjon. Bár a produkció végére, egy dal erejéig, az erős zárás garanciájaként egybeverődik a szombatos zsidóság, a valóság az, hogy ők már csak egy emlék, az üvegfalon túli relikviája egy unikum erdélyi közösségnek. Talán ez a leg-hangsúlyosabb üzenete *Az igazság gyertyáinak*: minden végtelenül emberi, apró-cseprő drámák, összezörrenések, hétköznapi vonalzóméretegések és vérre menő vendetták ellenére, bármely emberi közösség – és nagyban az emberiség – puszta gyűlöletből kitörölhető a föld felszínéről. Van olyan, hogy csak az emlék marad.

4.

Olyan ez az előadás, mint amikor egy családi fényképalbumot lapozunk, és a megsárgult, recés szélű fotográfia mögül egyszer csak a szívünkben felszólal a zene, meghalljuk az embert, a teljes életet.

5.

Rendezőként Sebestyén Aba abszolút érti Székely Csaba sajátos, olykor irtó száraz humorát, és ahhoz is ért, hogy – előjel nélküli – populáris és szórakoztató színházat csináljon. Székely kedvelt karakterei, a buta, de hatalommal bíró csendőrök, a nem túl állhatatos, de annál készségesebb főbíró (Nagy István), illetve a szerelmi elvakultságból náciává torzuló, pökhendi tanító (Galló Ernő) már-már archetípusok a mindenkori erdélyi rurális valóságban és a Székely Csaba-univerzumban belül is. A társulat színészei testre szabott szerepeket kapnak, amelyek ugyanakkor művészileg nem túl sok lehetőséget adnak a kísérletezésre. De ez nem is az a műfaj. Itt három óra alatt le kell pörgetni egy sajátos közösség eltűnésének történetét úgy, hogy az színház maradjon. Ilyen értelemben Sebestyén Aba rendezése biztosságos, és pont ettől sikeres.

A félnótás, a bölcs/bolond ösképét megidéző Sárka, Kiss Bora alakításában lesz a kapocs jelen és múlt, színpad és nézőtér, remény és valóság között: mintha Székely Csaba azt mondaná ezzel, hogy csak a realitásérzéktől kissé távol álló ember lehet az, aki képes az idősíkokat átívelő történetmesélésre, a felekezetektől független kapcsolódásra, a színész és néző közötti párbeszéd megvalósítására. Sárka monológjai olykor a történelemóra határát súrolják, de Kiss Bora szerethető, egyszerű bicebócája szerencsés dramaturgiai megoldás lesz arra, hogy a néző gyorsan és könnyen átható történelmi kontextust kapjon a színpadi eseményekhez.

6.

Aki szeretné beleásni magát a zsidó székelyek történetébe, megteheti: a premier előtt mutatták be a színház előcsarnokában az Újlaki-Nagy Réka által sajtó alá rendezett *Zsidó székelyek. A bözödújfalusi szombatos közösség emlékezete* című kötetet a szerző jelenlétében. Már a szöveggyűjtemény előszava rávilágít a bözödújfalusi közösség hanyatttört sorsára; ez, értelemszerűen, nem is a színpadi produkció feladata volt. Mindenképp érdemes azonban a korabeli feljegyzések és megemlékezések történelmi hitelességű lenyomatait a színpadi fikcióval egybevetni, együtt olvasni: talán kevesebb volt a valóságban a móka-kacagás, de bízunk abban, hogy az előadás a do-

kumentáció ihletét is meghozza a nézőkben. Ilyen szempontból rendkívüli színházpedagógiai lehetőség is rejtőzik *Az igazság gyertyái*-ban: a fiatal közönség szemeit felejthetetlen módon nyithatja fel arra, hogyan lesz színház a valóságból.

7.

Hogy gördülékeny, kedves és szívmengető előadás, színpadi nyelvben következetes, a színészeknek tartalmas színpadi időt biztosító és vastapsot hozó produkció *Az igazság gyertyái*, ez nem kétséges. Hogy mennyire éles, korszerű és formabontó, ez már más kérdés. A közelünkben zajló háború tudatában, ismeretében lélektanilag talán szükségünk van itt és most erre a típusú játékra ahhoz, hogy befogadható legyen bármiféle genocídium-történet. Még akkor is, ha pont egy olyan közösséget emel be a köztudatba, ami már nincs. Kell egy csepp önáltatás, tagadás, időutazás, hogy elhiggyük, tart még a történet, van még mese, és zajlik a párbeszéd.

Dögei Mátyás

EGYSZERŰEN EGYSZERŰ

Anatevka, Torockó, Bözödújfalú. Mi a közös ebben a három helységben? Hogy mindegyik zsidó lakosságáról készült már színpadi adaptáció. Klezmer zenével, bájosan egyszerű, kedves, tisztességes és kevésbé tisztességes, szerethető falusi emberekkel, akik rendszerint készülődnek a sábatra, konfliktusba kerülnek egy másik népcsoporttal, más vallású emberekkel. Keresik saját identitásukat, többnyire egy fából tákoltt díszletben. Hogy mit jelent zsidónak lenni. Székely Csaba egy olyan rendkívül izgalmas múltú falu történelmi drámáját írja meg, melynek sajnos jelene már nincsen. Legalábbis a térképen. Bözödújfalú édes-bús legendája, *Az igazság gyertyái* Sebestyén Aba rendezésében került színpadra a Marosvásárhelyi Nemzeti Színházban.